

نقش ترویج و آموزش کشاورزی در تقویت و توسعه تعاونی ایثارگران خوزستان (مطالعه موردی شبکه

آبیاری و زهکشی جفیر)

علی پیرامون^۱، علی کرد^۲

^۱ کارشناس ارشد مهندسی ترویج و آموزش کشاورزی (L.piramoon@gmail.com)

^۲ مدیر هماهنگی ترویج کشاورزی استان خوزستان

چکیده

ترویج کشاورزی از طریق ایجاد و توانمندسازی تعاونی و تشکل‌های روستایی می‌تواند دسترسی بهتر کشاورزان به نهاده‌های بذر، کود، سموم مصرفی و تسهیلات بانکی را فراهم نماید. در این تحقیق سعی شده است با بررسی مطالعات پیشین و فیش برداری از مطالب مفید کتابخانه‌ای، نقش ترویج و آموزش کشاورزی در جهت تقویت و توسعه تعاونی ایثارگران خوزستان محدوده شبکه آبیاری و زهکشی و تجهیز و نوسازی اراضی جفیر بررسی و راهکارهایی در این زمینه ارائه گردد. پروژه طرح و ساخت شبکه فرعی آبیاری، زهکشی زیرزمینی و تجهیز و نوسازی اراضی جفیر نقش مهمی در دستیابی به توسعه پایدار منطقه از طریق افزایش درآمد حاصل از تولیدات کشاورزی، افزایش سطح زیرکشت محصولات زراعی، اشتغال‌زایی، استفاده بهینه از منابع آبی بخش کشاورزی و مهاجرت معکوس ایجاد می‌کند؛ اما دستیابی به این امر تنها به بخش اجرایی پروژه نظیر ایجاد شبکه آبیاری، زهکشی زیرزمینی و تجهیز و نوسازی اراضی مربوط نمی‌شود؛ بلکه بهره‌برداری صحیح از اراضی و ارائه آموزش‌های ترویجی مناسب و صحیح باید سرلوحه مدیران و مسئولین مربوطه قرار گیرد تا با افزایش دانش، بینش و مهارت کشاورزان، انتقال ایده‌ها و نوآوری‌های جدید کشاورزی به منطقه و در نهایت افزایش تولید پایدار، اشتغال‌زایی و کاهش فقر مورد توجه قرار گیرد.

کلمات کلیدی: ترویج و آموزش کشاورزی، شبکه آبیاری و زهکشی جفیر، تعاونی روستایی

مقدمه

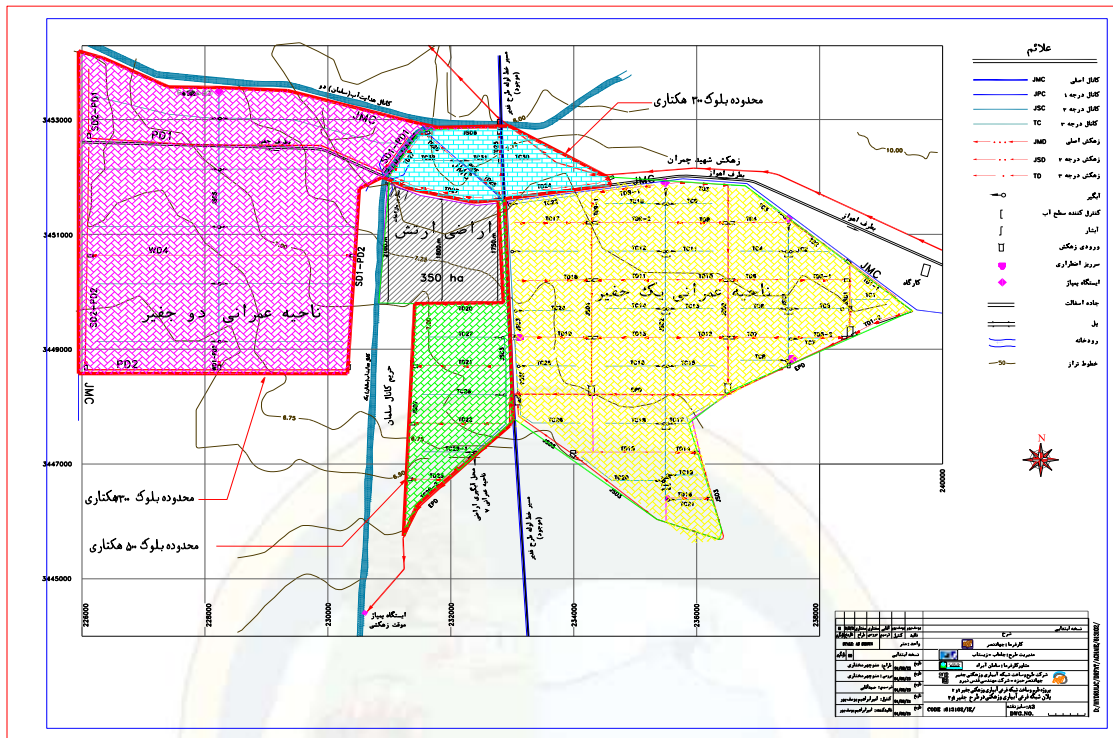
توانمندسازی کشاورزان به منظور قبول مسئولیت بهره‌برداری و نگهداری از شبکه‌های آبیاری با جنبه‌های گوناگون فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی ارتباط داشته و توجه به همه این جوانب لازمه موفقیت در این امر است. لذا از مهم‌ترین دغدغه‌های اصلی متولیان مطالعات اجتماعی طرح‌ها مسئله توانمندسازی بهره‌برداران کشاورزی می‌باشد. یکی از مهم‌ترین اقدامات عملی که از طریق اجرای گزینه‌های اقدام میسر می‌گردد، اجرای برنامه‌های جامع آموزشی و ترویجی و توانمندسازی بهره‌برداران در دوره بهره‌برداری در ابعاد مختلف حقوقی، اقتصادی و فرهنگی می‌باشد. از این رو، یکی از نهادهای فعال جهت اجرای برنامه‌های جامع آموزشی و ترویجی و توانمندسازی بهره‌برداران روستایی، ترویج کشاورزی است. ترویج کشاورزی خدمات یا نظامی است که از طریق روش‌ها و راهبردهای آموزشی به کشاورزان کمک می‌کند تا در شیوه‌ها و فنون کشاورزی، اصلاحات ایجاد نموده و بتوانند سطح و کیفیت زندگی خود را بهتر نموده و استانداردهای اجتماعی زندگی روستایی را بالا ببرند (پیرامون، ۱۳۹۳). ترویج کشاورزی مکانیزمی است که از طریق انتقال تکنولوژی‌های جدید، مدیریت ایده‌های کارا و مؤثر باعث بهتر کردن عملکرد مزرعه کشاورزان می‌شود (Owens et al., 2001). به بیان دیگر، ترویج کشاورزی از طریق انتشار اطلاعات در زمینه فعالیت‌های تولیدی محصولات زراعی و دامی، نهادهای استفاده‌شده و مشارکت‌های مستقیم با کشاورزان روی مسائل ویژه تولیدات کشاورزی نقش مؤثری ایفا می‌نماید (Dinar et al., 2007).

در طی سال‌های اخیر با افزایش تقاضاهای مصرف‌کنندگان، مدیریت دولت‌ها برای افزایش کیفیت و امنیت غذایی در جهت تناسب تولیدات کشاورزی با تقاضاهای مصرف‌کنندگان افزایش یافته است. در نتیجه با توجه به خصوصیات کلی بخش کشاورزی، اصلاح ساختار موجود و ایجاد تعاونی‌های تولید کشاورزی کارآمد جهت کنترل کیفیت تولیدات کشاورزی راهکار مناسبی بوده است (XiangyuGuo, 2010). تعاونی‌های روستایی از جمله نهادهایی است که هدف آن کمک به انجام فعالیت‌های اقتصادی در سطح روستا، ایجاد ارتباط بین نواحی روستایی با سیاست‌ها و برنامه‌های دولت و افزایش سطح آگاهی و دانش اعضاء جامعه روستایی از طریق مشارکت در فعالیت‌های تعاونی روستایی می‌باشد (Sudarsky, 1978). در واقع می‌توان گفت که تعاونی‌های روستایی از طریق کنترل و تقویت امنیت و کیفیت تولیدات کشاورزی به صورت کارآمد، افزایش درآمد کشاورزان، ترقی و بالا بردن توان رقابتی کشاورزان در بازار و کمک به دولت‌ها برای بازرسی و مدیریت بهتر تولیدات کشاورزی می‌توانند در کاهش فقر مناطق روستایی و تأمین امنیت و بهبود کیفیت تولیدات غذایی نقش مؤثری را ایفا نمایند (XiangyuGuo, 2010). در این زمینه ترویج کشاورزی به عنوان متولی تعاونی‌ها و تشکل‌های تولید روستایی نقش مهمی را در توانمندسازی کشاورزان ایجاد می‌کنند. ترویج کشاورزی از طریق آموزش و ارتباطات در نگرش، دانش و مهارت کشاورزان تغییر ایجاد می‌کند. به عبارت دیگر، نقش ترویج کشاورزی ایجاد اطلاعات و ظرفیت‌های مناسب در کشاورزان با استفاده از روش‌های متنوع و همچنین کمک به کشاورزان برای ایجاد تصمیم‌گیری‌های آگاه دهنده است (Sinkaiye, 2005). همچنین مراکز خدمات ترویجی از طریق ارائه پوسترها، برنامه‌های تلویزیونی و رادیویی نیز در بالا بردن اطلاعات و دانش کشاورزان نقش مهمی را ایفا می‌نمایند (Cho and Bland, 2004).

به‌رحال افزایش تولیدات و بهره‌وری کشاورزی یک امر ضروری است که کشاورزان از طریق مشارکت مردمی برای حل مسائل مختلف این مسئولیت را به عهده‌دارند (ثابت دیزاوندی و همکاران، ۱۳۸۹). از طرفی ترویج کشاورزی از طریق ایجاد و توانمندسازی تعاونی و تشکل‌های روستایی می‌تواند دسترسی بهتر کشاورزان به نهادهای بذر، کود، سموم مصرفی و تسهیلات بانکی را فراهم نماید. در این تحقیق سعی شده است با بررسی مطالعات پیشین و فیش‌برداری از مطالب مفید کتابخانه‌ای، اهمیت و نقش ترویج و آموزش کشاورزی در راستای تقویت و توسعه تعاونی‌های ایثارگران خوزستان مورد مطالعه شبکه آبیاری و زهکشی و تجهیز و نوسازی اراضی جفیر بررسی و راهکارهایی در این زمینه ارائه گردد.

موقعیت جغرافیایی، سکونت‌گاه‌ها و راه‌های دسترسی

اراضی تحت پوشش شبکه آبیاری و زهکشی جفیر جزء آبخور رودخانه کارون در محدوده‌ای به مساحت ۴۰۰۰۰ هکتار می‌باشد و مشتمل بر ۷ واحد عمرانی بوده است. محدوده شبکه آبیاری و زهکشی ناحیه عمرانی جفیر در قلمرو شهرستان اهواز قرار دارد. راه دسترسی به منطقه جفیر از طریق بزرگراه اهواز - خرمشهر می‌باشد. وضعیت اجتماعی این پروژه با وجود اتحادیه تعاونی ایثارگران نسبت به پروژه‌های مشابه دیگر بسیار متفاوت بوده است که باید با دقت و حساسیت خاصی پیگیری گردد. تعاونی‌های ایثارگران در سال ۷۶-۱۳۷۵ در غالب ۱۶ تعاونی برای ۴۰۰۰۰ هکتار اراضی جفیر که اعضای آن رزمندگان و ایثارگران دوران دفاع مقدس از استان خوزستان بوده‌اند و هر تعاونی ۲۰۰ نفر عضو داشته که ۲۵۰۰ هکتار اراضی ناخالص برای هر تعاونی اختصاص داشته و به هر عضو تعاونی ۱۰ هکتار زمین زراعی خالص تعلق خواهد گرفت. مجموع این تعاونی‌ها ۳۲۰۰ نفر عضو داشته است که در حال حاضر در غالب اتحادیه تعاونی ایثارگران خوزستان فعالیت دارند. ساکنین بومی این منطقه عمدتاً عرب زبان و دارای مذهب شیعه هستند و فعالیت عمده آن کشاورزی می‌باشد. از مهم‌ترین طایفه‌های ساکن ناحیه عمرانی جفیر می‌توان طایفه‌های هاشمی، سکینی، هرگانی، شلوه و گروهی به نام سید ابراهیم مزرعی را می‌توان نام برد.

شکل ۱- سیمای کلی شبکه آبیاری، زهکشی و تجهیز و نوسازی اراضی ناحیه عمرانی جفیر

نقش و اهمیت ترویج کشاورزی در تقویت تعاونی روستایی

جامعه‌شناسی مهندسی با فراهم کردن زمینه‌های اجتماعی پذیرش طرح‌های مهندسی از سوی بهره‌برداران روستایی ارتباط نزدیک با شیوه طراحی، اداره و بهره‌برداری از شبکه‌های آبیاری را به عهده دارد. ایجاد چنین زمینه‌هایی به مجموعه‌ای از متخصصین نیازمند است که خود به نوعی دیگر از زاویه اجتماعی بر پایه دانش تئوریک، دغدغه تحقق پذیرش طرح و ایجاد فضای مشارکتی در راهبری سازمان تولید را دارند. نقش کارشناسان اجتماعی و مشاوران در مرحله اعمال مدیریت مشارکتی و در قالب تشکل‌های بهره‌برداری از آب می‌تواند با ارائه خدمات فنی و تخصصی توسط کارشناسان ترویجی در تطبیق قوانین و مقررات با عملکرد تشکل‌ها و آموزش و فراگیری ذینفعان در نگهداری و استفاده از تأسیسات شبکه‌های آبیاری استمرار یابد. بر این اساس وجود کارشناسان ترویجی متخصص و باتجربه برای هر چه بهتر انجام شدن دوره بهره‌برداری یک ضرورت می‌باشد. در پروژه جفیر همان‌طور که اجرای دوره ساخت و آزادسازی اراضی با پروژه‌های مشابه متفاوت بوده است. در دوره بهره‌برداری نیز شرایط ویژه‌ای حاکم خواهد بود که باید مورد توجه قرار گیرد. پیش‌بینی می‌شود که چنانچه بتوان با برنامه‌ریزی دقیق یک مرحله از کشت با نظارت متخصصین ترویج کشاورزی به صورت اصولی مورد بهره‌برداری قرار گیرد، این روش در کل شبکه نیز تسریع خواهد شد و از خسارت وارده به شبکه احداث شده در دوره بهره‌برداری جلوگیری بعمل خواهد آمد. در ذیل مهمترین اقدامات ترویجی در راستای توانمندسازی بهره‌برداران تعاونی ایثارگران جفیر به صورت خلاصه ارائه می‌گردد:

- شناسایی و اولویت‌بندی بهره‌برداران

در راستای بهره‌برداری بهینه و مطلوب از شبکه آبیاری و تأسیسات وابسته به آن (تأسیسات انحراف آب و سیستم انتقال آب)، اولین اقدام شناسایی و اولویت‌بندی بهره‌برداران کشاورزی می‌باشد. همان‌طوری که اشاره گردید، اراضی تحت پوشش شبکه آبیاری و زهکشی جفیر جزء آبخور رودخانه کارون در محدوده‌ای به مساحت ۴۰۰۰۰ هکتار و مشتمل بر ۷ واحد عمرانی می‌باشد. تعاونی‌های ایثارگران در سال

۱۳۷۵-۷۶ در غالب ۱۶ تعاونی برای ۴۰۰۰۰ هکتار اراضی جفیر که اعضای آن رزمندگان و ایثارگران دوران دفاع مقدس از استان خوزستان بوده‌اند و هر تعاونی ۲۰۰ نفر عضو داشته که ۲۵۰۰ هکتار اراضی ناخالص برای هر تعاونی اختصاص داشته و به هر عضو تعاونی ۱۰ هکتار زمین زراعی خالص تعلق خواهد گرفت. مجموع این تعاونی‌ها ۳۲۰۰ نفر بوده که در حال حاضر در غالب اتحادیه فعالیت دارند؛ بنابراین ضرورت دارد مدیریت دوره بهره‌برداری را اتحادیه تعاونی ایثارگران خوزستان و با هماهنگی سازمان جهاد کشاورزی استان خوزستان به یکی از روش‌های زیر به عهده بگیرد:

۱- معرفی مدیرعامل و اعضاء اتحادیه تعاونی ایثارگران خوزستان در جهت مشارکت و واگذاری مدیریت اراضی و تأسیسات و همچنین شرکت در دوره‌ها و کلاس‌های ترویجی؛ یکی از گزینه‌ها برای شناسایی و مشخص نمودن بهره‌برداران، اعضاء هیئت‌مدیره اتحادیه تعاونی ایثارگران می‌باشند که با مصوب نمودن در جلسه هیئت‌مدیره هر یک از اعضاء، یک بلوک و یا بخشی از اراضی که شبکه آبیاری و زهکشی در آن احداث شده مدیریت را بر عهده گرفته و مسئولیت اجرایی جهت مشخص نمودن کشاورز و کشت اراضی را بر عهده بگیرد و بخش اجتماعی به واسطه این مسئول پیگیری دوره‌های آموزشی و بهره‌برداری مدرن از تأسیسات شبکه آبیاری و زهکشی را در اولویت برنامه‌های خود قرار دهد.

۲- معرفی هر یک از اعضاء تعاونی از طرف اتحادیه تعاونی ایثارگران یا شرکت‌های تعاونی که ۱۰ هکتار زمین زراعی خالص به آن‌ها تعلق دارد. یکی دیگر از گزینه‌های واگذاری مسئولیت از طرف اتحادیه تعاونی ایثارگران به اعضاء تعاونی‌های تحت پوشش اراضی می‌باشد. با این روش هر بلوک که اختصاص به هر یک از تعاونی‌های شانزده گانه می‌باشد واگذار گردیده و این تعاونی‌ها با بکارگیری اعضاء خود در بهره‌برداری از اراضی برنامه‌ریزی نمایند. از طرفی، این افراد را به عنوان بهره‌بردار معرفی نموده تا از این طریق اراضی به صورت اصولی به بهره‌بردار برسد و مسئولیت آن بر عهده اعضاء تعاونی ایثارگران خوزستان بوده و مدیران اتحادیه به صورت مدیریت کلان و نظارتی بر عملکرد تعاونی‌ها نظارت داشته باشند. در این دو گزینه‌های مطرح شده طریقه برخورد با معارضین احتمالی باید توسط اتحادیه تعاونی ایثارگران برنامه‌ریزی شود و از طریق مراجع قضایی و حقوقی در این خصوص برخورد لازم را داشته باشند.

۳- قرارداد با سرمایه‌گذاران خارج از مجموعه و معرفی آن‌ها به عنوان بهره‌بردار در جهت شرکت در دوره‌ها و کلاس‌های آموزشی و ترویجی مرحله بهره‌برداری؛ سومین گزینه جهت مشخص نمودن وضعیت بهره‌برداران تحت پوشش شبکه آبیاری و زهکشی استفاده از سرمایه‌گذاران خارج از مجموعه اتحادیه تعاونی ایثارگران و انعقاد قرارداد با آن‌ها می‌باشد. این شرکت‌های کشاورزی سرمایه‌گذار که پیشنهادهایی را به مدیریت اتحادیه تعاونی ایثارگران داشته‌اند، گزینه مناسبی می‌باشد. بدین وسیله مجموع اراضی تحت پوشش شبکه احداث شده به تعدادی از این شرکت‌ها به صورت قرارداد اجاره‌ای سالیانه واگذار می‌گردد و بهره‌برداری به صورت اصولی از اراضی صورت خواهد گرفت. در خصوص برخورد با معارضین در این گزینه هم می‌تواند اتحادیه تعاونی ایثارگران این مسئولیت را قبول کرده و یا به شرکت سرمایه‌گذار محول گردد تا تدابیر خاص صورت پذیرد.

۴- استفاده از افراد بومی منطقه در جهت بهره‌برداری از اراضی کشاورزی به صورت مشارکتی و معرفی آن‌ها جهت شرکت در دوره‌های آموزشی و ترویجی مرحله بهره‌برداری؛ آخرین گزینه پیشنهادی جهت بهره‌برداری از اراضی کشاورزی، استفاده از افراد بومی منطقه طرح می‌باشد که این افراد توسط اتحادیه تعاونی ایثارگران و یا شرکت‌های تعاونی آن اتحادیه شناسایی و با آن‌ها توافق صورت پذیرد که این اراضی توسط کشاورزان بومی منطقه طرح به بهره‌برداری برسد. از آنجایی که ساکنین منطقه جفیر اکثریت به فعالیت‌های کشاورزی مشغول می‌باشند و به نوعی اقتصاد آن‌ها وابسته به تولیدات بخش کشاورزی است؛ بنابراین ضرورت دارد در جهت توسعه تولیدات پایدار منطقه جفیر بکارگیری و مشارکت کشاورزان این ناحیه به صورت تشکل مدنظر قرار گیرد. چراکه کشاورزان با آموزش‌های مناسب خواهند توانست مدیریت تأسیسات مدرن کشاورزی موجود در منطقه را به عهده بگیرند. لازم به ذکر است که ساکنین بومی این منطقه عمدتاً عرب زبان و دارای مذهب شیعه هستند و فعالیت عمده آن کشاورزی می‌باشد.

– روش‌های تأمین آب کشاورزی

نامشخص بودن وضعیت تأمین آب کشاورزی پروژه جفیر باعث اخلاص در روند بهره‌برداری از اراضی آماده تحویل گردیده است، بنابراین لازم است جهت جلوگیری از اتلاف منابع و سرمایه‌گذاری‌های انجام شده، اقدامات اساسی در جهت تأمین آب کشاورزی پروژه انجام گردد. در این راستا لازم است با پیگیری و همکاری اتحادیه تعاونی ایثارگران و سازمان آب و برق خوزستان، مشکلات تأمین آب شبکه اصلی به طور اصولی حل و فصل گردد و آب در اختیار بهره‌برداران قرار گیرد. از طرفی با توجه به اینکه ممکن است این مهم در کوتاه مدت میسر نگردد و با توجه به اینکه در سال گذشته گروهی از کشاورزان محلی به صورت غیراصولی و سنتی از طریق ایستگاه‌های پمپاژ موقتی نسبت به تأمین آب خود اقدام نموده‌اند و در صورت ادامه این روند، خسارات جبران‌ناپذیری بر اراضی و تجهیزات سیستم‌های آبیاری وارد خواهد شد، بنابراین در صورت عدم موفقیت پیگیری‌های انجام شده از طریق اتحادیه تعاونی ایثارگران و سازمان آب و برق خوزستان در کوتاه مدت، پیشنهاد می‌گردد جهت جلوگیری از ورود خسارت بیشتر به سیستم‌های آبیاری، با اعمال مدیریت عرضه آب از طریق پمپاژهای موقت و کانالت، نیاز آب کشاورزان تأمین شود و همزمان پیگیری‌های لازم از طرف مسئولین ذی‌ربط نیز انجام گیرد.

سازمان‌دهی کشاورزان و بهره‌برداران با برگزاری دوره‌های آموزشی و ترویجی

– فعالیت‌های آموزشی

آموزش و ارتقای مهارت‌های اعضای شاغل در تشکیلات بهره‌برداری و نگهداری شبکه فرعی یکی از عوامل مهم جهت موفقیت در امر بهره‌برداری و نگهداری شبکه آبیاری و زهکشی بوده است. توانمندسازی کشاورزان به منظور قبول مسئولیت بهره‌برداری و نگهداری شبکه‌های آبیاری یک فعالیت با جنبه‌های گوناگون فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بوده و توجه به همه این جوانب لازمه موفقیت در این امر است. یکی از دغدغه‌های اصلی متولیان مطالعات اجتماعی طرح‌ها همین مسئله است. لازم به ذکر است که نمی‌توان به مطالعات اجتماعی صرفاً با جنبه نظری نگریست و جنبه عملی و کاربردی این مطالعات که از طریق گزینه‌های اقدام مورد توجه قرار می‌گیرند، بسیار حائز اهمیت است. یکی از مهم‌ترین اقدامات عملی مطالعات اجتماعی در دوره بهره‌برداری ارائه آموزش‌های ترویجی لازم و متناسب با مسئولیت هر کشاورز می‌باشد که مراحل آن به صورت خلاصه اشاره می‌گردد:

الف- تعیین و تدوین نیازهای آموزشی بهره‌برداران و اعضای اتحادیه تعاونی ایثارگران

یکی از اساسی‌ترین مسائل و موانع پیش‌رو توسعه سیستم‌های آبیاری تحت فشار که منجر به عدم ادامه و بکارگیری موقت آن‌ها شده است، نبود بهره‌برداران ماهر و نیروی انسانی کارآموزده می‌باشد. در کشور ما، می‌توان گفت که تا حدودی آموزش‌ها در ابعاد مختلف ارائه می‌گردد، ولی واقعیت این است که فعالیت‌های آموزشی ارائه شده در موضوعات مختلف نظیر سیستم‌های آبیاری تحت فشار باید متناسب با نیازها و علایق مخاطبین باشد، در غیر این صورت کاهش انگیزه مخاطب و کاهش اثربخشی برنامه‌های آموزشی را در پی خواهد داشت. بر همین اساس، تشخیص نیازهای آموزشی بهره‌برداران می‌تواند زمینه استفاده مناسب و مداوم از فناوری‌های نوین را فراهم سازد. لذا، بدیهی است که قبل از هر فعالیت آموزشی، نخست باید نیازهای آموزشی کشاورزان مورد بررسی قرار گیرد. پروژه طرح و ساخت شبکه فرعی آبیاری و زهکشی جفیر نیز از این موضوع مستثنا نبوده و لازم است قبل از اجرای برنامه‌های آموزشی، نیازهای آموزشی ذینفعان سنجیده شود. بدین منظور کارشناسان مشاور همکار به منطقه طرح مراجعه خواهند کرد و با استفاده از فن‌های آموزشی مناسب، نیازهای آموزشی مخاطبان در زمینه‌های مختلف مندرج در بخش "اجرای برنامه‌های آموزشی" را شناسایی و موارد مورد نیاز به مخاطبان ارائه خواهد شد.

ب- برگزاری دوره‌های آموزشی

در راستای بهبود مدیریت حراست و نگهداری از شبکه آبیاری و زهکشی جفیر، ضرورت دارد که برنامه‌های آموزشی و ترویجی زیر مورد توجه قرار گیرد:

- برگزاری دوره‌های ترویجی - توجیهی در زمینه الگوی کشت مناسب، مدیریت کشت، مدیریت تأسیسات و غیره توسط کارشناس ترویج و آموزش کشاورزی
 - برگزاری کلاس‌های آموزشی در زمینه واگذاری کانال‌ها، کانال‌ها و دریاچه‌های آبیاری و همچنین چگونگی استفاده بهینه از آب مصرفی بر اساس نوع کشت
 - برگزاری دوره‌های آموزشی در خصوص ساختار تشکیلاتی مدیریت بهره‌برداری و نگهداری شبکه‌های فرعی شامل مجمع عمومی، اعضا هیئت‌مدیره تشکل بهره‌برداران و تشریح فعالیت‌های آن‌ها توسط کارشناس ترویج و آموزش کشاورزی
 - شناسایی و انتخاب مسئول واحد مدیریت آب‌بران، نمایندگان مزرعه، آب‌بران و تعیین وظایف و موضوع فعالیت‌ها برای اعضا و مسئولین تشکل آب‌بران توسط کارشناس ترویج و آموزش کشاورزی
 - برگزاری دوره‌های آموزشی در زمینه استفاده بهینه و متناسب از ماشین‌آلات کشاورزی مدرن کشاورزی
 - ارائه آموزش‌های لازم به کشاورزان در خصوص چگونگی مدیریت و یکپارچه‌سازی و تحویل اراضی به آن‌ها
- نظارت‌های ترویجی بر فعالیت بهره‌برداران**

از مهم‌ترین اقدامات بعد از برگزاری دوره‌های آموزشی مناسب برای کشاورزان، نظارت دقیق بر فعالیت‌های کاشت، داشت و برداشت محصولات کشاورزی در دوره بهره‌برداری می‌باشد. مفهوم عملیات کاشت به این معناست که کارشناس کشاورزی تمام عملیات کاشت به صورت اجرایی به کشاورز آموزش دهد و از تمام امکانات استفاده بهینه نماید. در مرحله داشت نیز بایستی کارشناس ترویج کشاورزی، بر مدیریت استفاده مناسب از تأسیسات، چگونگی آبیاری مزارع، تنوع الگوی کشت، مدیریت علف‌های هرز و سایر عملیات اجرایی نظارت دقیق داشته باشد و حین عملیات اجرایی آموزش‌های لازم را ارائه نماید. در دوره برداشت نیز ضرورت دارد چگونگی برداشت محصول با بکارگیری ماشین‌آلات کشاورزی مدرن و همچنین مدیریت نهایی تأسیسات توسط کارشناس کشاورزی نظارت گردد.

- حراست و نگهداری از تأسیسات و ابنیه

حراست و نگهداری از تأسیسات و ابنیه‌ها یکی دیگر از مواردی می‌باشد که باید در دوره بهره‌برداری مدنظر قرار گیرد. توجه به برگزاری دوره‌های آموزشی و ترویجی به ویژه در بخش نگهداری دریاچه‌ها، کانال‌ها، کانال‌های آبیاری و زهکش‌ها دارای اهمیت می‌باشد که در این راستا کارشناسان باید آموزش‌های لازم جهت استفاده از این تأسیسات و حفظ و نگهداری از آن را به بهره‌برداران در اولویت قرار دهند. از طرف دیگر، بر اساس اسناد پیمان قرارداد، پیمانکار می‌بایست نگهداری و حراست از تأسیسات و ابنیه‌ها شامل اجزای شبکه آبیاری مجاری روباز، اجزای شبکه زهکشی، جاده‌های دسترسی، ایستگاه‌های پمپاژ، نگهداری از کانال‌های آبیاری، تعمیر و نگهداری ابنیه زهکش‌های زیرزمینی، بهره‌برداری و نگهداری تسطیح اراضی، نگهداری و حراست از ماشین‌آلات کشاورزی و سایر تأسیسات در دوره بهره‌برداری عهده‌دار می‌باشند و هزینه تعمیرات و یا خرید لوله، اتصالات متعلقات، شیرآلات تخریب شده و یا سرقت شده را می‌بایست تقبل نمایند. در این راستا ضرورت دارد در دوره بهره‌برداری یک ساختار تشکیلاتی مناسب واحد بهره‌برداری و نگهداری از تأسیسات مختلف از بین بهره‌برداران منطقه انتخاب و آموزش‌های لازم به آن‌ها ارائه گردد.

- تهیه مستندات

هدف از مستندسازی مدیریت جامع بهره‌برداری و نگهداری شبکه آبیاری، ثبت وقایع، رویدادها، ابتکارات، مسائل، مشکلات و راه‌حل‌ها که ضمن انجام کارهای میدانی اجتماعی در دوره بهره‌برداری و نگهداری مستند گردد. در این بخش اطلاعات مربوط به مشخصات فنی همچون ساخت تأسیسات، کانال‌ها، زهکش‌های اجرا شده و کلیه اطلاعات مربوط به مشخصات اقلیمی و خاکشناسی محدوده شبکه می‌باشد. برنامه‌ریزی‌های مربوط به بهره‌برداری از جمله بهره‌برداری از منابع آب، توزیع و تحول آب، مشکلات، مسائل و چگونگی مقابله با آن‌ها در دوران بهره‌برداری، فرایند فروش آب برنامه‌ها و روش‌های عملیاتی بهره‌برداری از جمله مهم‌ترین عواملی هستند که در دوره بهره‌برداری

باید مستند گردند. مستنداتی که در شبکه فرعی آبیاری و زهکشی جفیر مورد استفاده قرار می‌گیرد به صورت خلاصه شامل موارد ذیل می‌باشد:

- ۱- قرارداد بین مسئولین درجه‌ها و شرکت تعاونی آب‌بران در حال حاضر؛
 - ۲- کاربرد گاهی جهت تعیین آمار نوع کشت‌ها و مساحت هرکدام از گیاهان الگوی کشت؛
 - ۳- تهیه صورت‌جلسات جهت تعیین تحویل آب به آب‌بران در هر دوره آبیاری؛
 - ۴- مشخصات نیروی انسانی و تجهیزات لازم در امر بهره‌برداری؛
 - ۵- تنظیم صورت‌جلسات در زمینه انجام عملیات آبیاری؛
- همچنین، تکمیل و ارسال مستندات در بخش‌های نگهداری و تعمیرات (ثبت و مستندسازی وضعیت شبکه کانال‌های آبیاری و زهکشی، خرابی‌ها، فرسودگی‌ها، تعیین اولویت اقدامات نگهداری و تعمیرات)، مستندات مالی (برنامه‌ریزی‌های مالی و عملیاتی آبی، برنامه‌ریزی نیروی انسانی و تدارکات و تأمین ماشین‌آلات کشاورزی، قراردادهای سالیانه آب، صورت‌جلسات آب‌بها، صورت‌جلسات هزینه‌های بهره‌برداری و نگهداری اخذ شده از آب بران، صورت‌جلسات هزینه‌های تعمیرات)، مستندات تشکیلاتی (نمودار سازمانی تشکل‌ها، مشخصات هرکدام از اعضا تشکل‌ها، وظایف تعیین شده هر کدام از اعضا تعاونی‌ها، اساس‌نامه تعاونی‌ها)، مستندات اداری و دفتری (مکاتبه بین اعضا یک تعاونی، صورت‌جلسات انجام شده در تعاونی‌ها، مکاتبات انجام شده بین تعاونی‌ها و شرکت‌های بهره‌برداری)، مستندات مسائل حقوقی و مستندات آموزشی و مستندات ایمنی و حفاظتی از جمله بخش‌هایی می‌باشند که ضرورت دارد در اولویت دوره بهره‌برداری قرار گیرد.

– برنامه زمان‌بندی دوره بهره‌برداری

برنامه زمان‌بندی دوره بهره‌برداری در پروژه جفیر یک دوره یک‌ساله می‌باشد که در اسناد پیمان و قرارداد ذکر شده است. شروع دوره بهره‌برداری را می‌توان در دو مقطع زمانی در نظر گرفت، یک مرحله از ابتدای شهریورماه و برای کاشت پاییزه غلات با برنامه‌ریزی و شناسایی بهره‌برداران شروع و در مهرماه آماده‌سازی اراضی برای کاشت برنامه‌ریزی می‌شود و در آبان‌ماه تا اوایل آذرماه زمان کاشت محصول انجام می‌شود. این دوره کاشت تا اردیبهشت‌ماه و زمان برداشت محصول ادامه خواهد داشت. در ادامه در منطقه طرح برای کاشت محصولات تابستانه و از جمله ذرت علوفه‌ای پس از برداشت محصول غلات آماده‌سازی اراضی انجام شده و کشت تابستانه محصولات تابستانه انجام می‌شود. ارائه برنامه زمان‌بندی کشت توسط کارشناسان ترویجی ارائه می‌گردد و همزمان با عملیات کشت، آموزش‌های ترویجی متناسب با نوع کشت به وسیله متخصصین ترویجی صورت می‌پذیرد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

نظر به اینکه ایجاد تشکل‌های تعاونی تولید کشاورزی در پروژه جفیر در غالب ۱۶ تعاونی سال ۱۳۷۵ توسط سازمان جهاد کشاورزی انجام گرفته است. از یک‌سو، نسبت به پروژه‌های مشابه مزیت خواهد بود، زیرا مراحل قانونی ایجاد تشکل‌ها انجام گرفته است و می‌تواند با وضعیت نظام بهره‌برداری تشکیل شده، فرصت مناسبی برای پیشبرد اهداف پروژه باشد. از طرف دیگر، بلا تکلیفی در طول ۲۰ سال گذشته و بلااستفاده بودن اراضی تاکنون و همچنین بهره‌برداری و کاشت اراضی به روش سنتی و به صورت پراکنده موجب گردیده تا تجهیز و نوسازی بخشی از اراضی ۴۰۰۰۰ هکتاری جفیر به لحاظ بهره‌برداری با مشکلاتی مواجه گردد. لذا پیشنهاد می‌شود وضعیت نظام بهره‌برداری از طرح با توجه به شرایط بهره‌برداری از اراضی بازنگری شده و از تعاونی‌های تولیدی حمایت‌هایی از طرف مسئولین مرتبط و ذی‌دخلان شود تا این اراضی به بهره‌برداری برسد و از نظر اقتصادی، اتحادیه تعاونی اینارگران بتواند به استقلال مالی برسد. به طور کلی، پروژه طرح و ساخت شبکه فرعی آبیاری، زهکشی زیرزمینی و تجهیز و نوسازی اراضی جفیر نقش مهمی در دستیابی به توسعه پایدار منطقه از طریق افزایش درآمد حاصل از تولیدات کشاورزی، افزایش سطح زیرکشت محصولات زراعی، اشتغال‌زایی، استفاده بهینه از منابع آبی بخش کشاورزی و مهاجرت معکوس ایجاد می‌کند؛ اما دستیابی به این امر تنها به بخش اجرایی پروژه نظیر ایجاد شبکه آبیاری، زهکشی زیرزمینی

و تجهیز و نوسازی اراضی مربوط نمی‌شود؛ بلکه بهره‌برداری صحیح از اراضی و ارائه آموزش‌های ترویجی مناسب و صحیح باید سرلوحه مدیران و مسئولین مربوطه قرار گیرد تا با افزایش دانش، بینش و مهارت کشاورزان، انتقال ایده‌ها و نوآوری‌های جدید کشاورزی به منطقه و در نهایت افزایش تولید پایدار، اشتغال‌زایی و کاهش فقر مورد توجه قرار گیرد. بنابراین در این زمینه راهکارهای جهت دستیابی به اهداف توسعه پایدار منطقه جفیر و اراضی آماده بهره‌برداری در زیر پیشنهاد می‌گردد:

- نظر به شرایط خاص منطقه طرح اتحادیه تعاونی ایثارگران، واحدی در درون سازمان خود به عنوان بخش بهره‌برداری ایجاد گردد تا تحت مدیریت مدیرعامل و اعضاء هیئت‌مدیره پیگیری نمایند؛

- واحد بهره‌برداری اتحادیه تعاونی ایثارگران اراضی آماده بهره‌برداری را در قالب قرارداد اجاره به سرمایه‌گذار واگذار و نظارت بر عملکرد آن تحت مدیریت آن اتحادیه انجام شود؛

- با اختصاص این واحد درون‌سازمانی، مدیرعامل و دیگر اعضاء هیئت‌مدیره اتحادیه تعاونی ایثارگران فرصت بیشتری خواهند داشت تا موضوعات کلان دیگری نظیر توسعه دیگر اراضی ۴۰۰۰۰ هکتاری و پیگیری‌های حق آبه‌ها را در برنامه کاری خود قرار دهند؛
- فراهم نمودن زیرساخت‌های توسعه‌ای، آموزشی و خدماتی لازم و ظرفیت‌سازی و حساس‌سازی متولیان امر در خصوص الزامات شرایط طرح؛

- استفاده از متخصصین کشاورزی و توجه به برگزاری برنامه‌ها و خدمات مختلف ترویجی به ویژه در مرحله بهره‌برداری؛
- با توجه به اینکه اتحادیه تعاونی ایثارگران بهره‌بردار قانونی پروژه جفیر می‌باشد؛ ضرورت دارد یک تعامل سازنده به واسطه تیم اجتماعی پروژه به عنوان شخصیت حقوقی بی‌طرف بین افراد محلی و اتحادیه تعاونی ایثارگران ایجاد گردد که در اسناد پیمان به عنوان دوره بهره‌برداری دیده شده است تا بتوان از نیروی‌های جوان محلی جهت افزایش کارایی و عملکرد محصولات کشاورزی منطقه در راستای کاهش فقر و ایجاد اشتغال استفاده نمود؛

فهرست منابع

پیرامون، ل. (۱۳۹۳). سازه‌های مؤثر بر عملکرد محصولات کشاورزی و اولویت‌بندی آن‌ها: کاربرد روش فرآیند تحلیل شبکه‌ای. پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه شیراز.

ثابت دیزاوندی، م.، انصاری، ح. و ازکیا، م. (۱۳۸۹). بررسی میزان رضایت اعضاء از عملکرد اقتصادی و اجتماعی تعاونی‌های روستایی مشهد. *مجله تعاون*، شماره ۲، صص ۸۸-۶۴.

Dinar, A., Karagiannis, G. and Tzouvelekas, V. (2007). Evaluating the impact of agricultural extension on farms performance in Crete: A nonneutral stochastic frontier approach. *Agricultural Economics*, 36: 133-144.

Cho, K. M. and Boland, H. (2004). Education and extension for multi-functional agriculture. *Association for International Agricultural and Extension Education*, 531-538.

Sudarsky, J. (1978). Rural cooperatives, neo patrimonial regimes and interventions. *Journal of Rural Cooperation*, No: 2, P: 133.

Sinkaiye, T. (2005). Agricultural extension participatory methodologies and approaches in agricultural extension in Nigeria. AESON, Ilorin.

Owens, T. Hoddinott, J. and Kinsey, B. (2001). The impact of agricultural extension on farm production in resettlement areas of Zimbabwe. Centre for the Study of African Economies, 1-16, Available at: www.csae.ox.ac.uk

XiangyuGuo, M. (2010). Study on Functions of the agriculture cooperative in food safety. *Agriculture and Agricultural Science Procedia*, 1: 477-482.